

III – УГОВОР О ОСИГУРАЊУ ОД АУТООДГОВОРНОСТИ / MOTOR THIRD PARTY LIABILITY INSURANCE

Др. Весна Лазих*
Проф. др Зинка Грбо**

Оквирни критерији за утврђивање висине одштете из Закона о обавезним осигурањима у саобраћају ФБиХ

<https://doi.org/10.18485/aida.2023.24.ch13>

Примљен: 25. 9. 2022.

Прихваћен: 13. 10. 2022.

Прегледни научни рад

Апстракт

Релативно млади Закон о обавезним осигурањима у саобраћају ФБиХ доноси најзначајнију новину у погледу новог приступа и уређења права на накнаду материјалне и нематеријалне штете, чиме се побољшава ниво заштите права оштећених особа.

Предмет овога рада је детаљна разрада оквирних критерија за утврђивање висине одштете у оквиру осигурања власника возила од одговорности за штете проузроковане трећим особама из Закона о обавезним осигурањима у саобраћају ФБиХ. У раду се даје преглед правног оквира за остварење права на накнаду штете који је вриједио прије ступања на снагу предње поменутог закона као и исцрпна анализа законских оквирних критерија.

Надаље, аутори се баве значајним питањем адекватности назива а имајући у виду да су критерији озакоњени и као такви се морају примјењивати, а не представљају оквире у којима суд треба да се креће.

Кључне ријечи: накнада штете, материјална штете, нематеријална штета, оквирни критерији, осигурање

1. УВОД

Једно од основних начела облигационих односа је начело забране проузроковања штете (Закон о облигационим односима, 1978, чл. 16).¹ Наведени члан

* Универзитет у Сарајеву-Правни факултет, Сарајево, имејл: v.lazic@pfsa.unsa.ba.

** Универзитет у Сарајеву-Правни факултет, Сарајево, имејл: z.grbo@pfsa.unsa.ba.

¹ „Сватко је дужан уздржати се поступка којим се може другоме узроковати штета.”

говори о опћој забрани проузроковања штете другоме, при чему свако ко поступи противно тој забрани има обавезу штету накнадити. Приликом одређивања висине накнаде штете у вансудском и судском поступку, који за предмет имају накнаду штете из основа осигурања власника возила од одговорности за штете проузроковане трећим особама, основ за новчану накнаду су представљале одредбе Закона о облигационим односима које регулишу накнаду материјалне и нематеријалне штете.

Висина накнаде штете није резултат произвољне оцјене суда. Суд је везан материјалним правом, на које пази по службеној дужности.² Постоје одређене околности које утичу на висину накнаде штете, одређене су законом и различите зависно од тога да ли се ради о материјалној или нематеријалној штети. Материјална штета је једноставнија за доказивање у односу на нематеријалну штету. Нематеријална штета је много сложенија из разлога што је она фактички ненадокнадива (Медић, Зивлак Радуловић, 2017, 81). Оштећена особа за претрпљену повреду добија неко друго добро које је потпуно различито од онога које је оштећено или изгубљено.

Накнада материјалне штете могућа је у облику натуралне реституције или новчане накнаде. У нашем праву вриједи принцип натуралне реституције, односно лице одговорно за штету је дужно успоставити стање какво је постојало прије настанка штете (Бикић, 2010, 99). Накнада штете у новчаном облику се одређује уколико успостављање пријашњег стања не уклања штету потпуно, кад суд сматра да то није нужно или уопште није могуће успоставити стање које је било прије настанка штете (Закон о облигационим односима, 1978, чл. 185). Код обичне штете висина накнаде се рачуна према цијенама које важе у вријеме доношења судске одлуке, уколико законом није наређено нешто друго (Закон о облигационим односима, 1978, чл. 189, ст. 2). Код измакле користи оштећени је дужан доказати добитак који је основано очекивао по редовно току ствари или према посебним околностима, а спријечен је дјеловањем штетника или његовим пропуштањем (Закон о облигационим односима, 1978, члан 189, ст. 3).

Накнада нематеријалне штете је могућа у неновчаном и новчаном облику. Неновчани облик накнаде се огледа у томе да суд може, у случају да је штетник повриједио права личности оштећеног, наредити, на трошак штетника, објављивање пресуде, односно исправке, повлачење изјаве или предузимање неке друге радње којом се постиже иста сврха која се постиже накнадом (Закон о облигационим односима, 1978, чл. 199). Новчана накнада се може досудити за тачно наведене облике нематеријалне штете и то: претрпљене физичке болове, душевне болове због умањења животне активности, наружености, повреде угледа, части, слободе и права личности, смрти блиског лица и претрпљени страх.

Не постоје математичке или неке друге формуле за израчунавање висине накнаде штете, што у пракси доводи до потешкоћа и оставља слободни маневарски простор судијама да кроје судску праксу. Међутим, њихово маневрисање није неограничено.

² Пресуда ВС БиХ, Гж-925/78 од 22.11.1978, *Билџен Врховној суда БиХ*, бр. 4/78, одлука, бр. 46.

2. ПРАВНИ ОСНОВ ЗА НАКНАДУ ШТЕТЕ ПРИЈЕ СТУПАЊА НА СНАГУ ЗАКОНА (ИЛИ ИСТОРИЈСКИ ОСВРТ НА ПРАВНИ ОСНОВ ЗА НАКНАДУ ШТЕТЕ ПРИЈЕ СТУПАЊА НА СНАГУ ЗАКОНА)

Прије ступања на снагу Закона о обавезним осигурањима у саобраћају ФБиХ 2020, особе које су претрпиле штету на темељу осигурања од одговорности за моторна возила и осталим обавезним осигурањима од одговорности су остваривале право на накнаду штете шодно Закону о облигационим односима, Закону о осигурању од одговорности за моторна возила и остале одредбе о обавезном осигурању од одговорности ФБиХ (2005) и одговарајућим одредбама Закона о осигурању имовине и лица (1995) и то када је у питању материјална штета. Што се тиче нематеријалне штете, поред ових прописа судови су примјењивали и оријентационе критерије, које је временом изниједила судска пракса и који су представљали својеврсни оријентир приликом одмјеравања висине накнаде штете, о чему ће бити ријечи нешто касније.

2. 1. Закон о облигационим односима

Материјална штета се досуђује у оном износу који је потребан да се имовина оштећеног доведе у оно стање у којем је била да се штета уопште није догодила (Закон о облигационим односима, 1978, чл. 190). Приликом одмјеравања висина накнаде материјалне штете суд ће узети у обзир све околности након проузроковања штете, а које могу утицати да она буде већа или мања. Наиме, суд може одмјерену накнаду штете снизити у неколико случајева:

- водећи рачуна о материјалном стању штетника,
- уколико је штетник проузроковао штету радећи нешто корисно за оштећеног и

- уколико је оштећени допринио да штета настане или буде већа.

Снижење досуђене накнаде штете због материјалног стања штетеника је могуће уколико се испуни неки од следећих услова:

- да штета није проузрокована у намјери или крајњој непажњи,
- штетник је слабог имовног стања
- исплата накнаде штете у пуном износу би штетника довела у оскудицу.

Једнако као што може снизити одмјерену накнаду штете, како је то претходно наведено, суд може оштећеном досудити накнаду штете у мањем износу него што износи штета, уколико је штетник проузроковао штету оштећеном, а овај је имао користи од одређене ствари. Суд је дужан том приликом водити рачуна о брижљивости какву штетник показује у својим пословима. Трећи случај смањења накнаде штете је подијељена одговорност. Уколико је оштећени својом радњом допринио настанку штете или њеној висини, неће остварити потпуну накнаду штете, него ће се његова накнада сразмјерно снизити. Када није могуће утврдити удио учешћа оштећеног у штети или њеној висини, суд ће одмјерити накнаду штете водећи рачуна о околностима случаја (Бикић, 2010, 110).

Поред опћих одредаба о накнади материјалне штете, Закон о облигационим односима садржи и посебне одредбе о накнади материјалне штете у случају смрти, тјелесне повреде и оштећења здравља. Ради се о накнади штете на име сљедећих трошкова:

- а) трошкови сахране умрлог
- б) трошкови лијечења
- ц) изгубљена зарада
- д) накнада штете због губитка издржавања.

Штетник који је проузроковао смрт неког лица, дужан је накнадити трошкове његове сахране. Ради се о генералној одредби која не прецизира ни врсту ни износ трошкова, осим што се наводи да трошкови морају бити уобичајени. Уобичајени трошкови сахране су трошкови који су неопходни да би се особа сахранила шодно обичајима мјеста гдје се обред обавља. Поред трошкова сахране, који се досуђују у случају да је оштећени умро, штетник има обавезу накнаде трошкова на име лијечења оштећеног. Ове трошкове закон ограничава само на оне који су везани за лијечење од задобијених повреда и друге потребне трошкове у вези са лијечењем, али не и неке друге трошкове. И посљедње, штетник има обавезу накнаде трошкова на име изгубљене зараде у случају да је оштећени неспособан за рад (Закон о облигационим односима, 1978, чл. 193).

Накнада штете због губитка издржавања припада лицу које је погинули издржавао или редовно помагао, као и оном лицу које је према закону имало право да тражи издржавање од погинулог. Овај вид материјалне штете се досуђује у облику новчане ренте (Станковић, 1975, 114). Висина накнаде штете у облику новчане ренте се одмјерава узимајући у обзир све околности случаја, а не зависи од имовинских прилика штетника нити потреба оштећеног. Износ накнаде штете према овом основу не може бити већи од онога што би оштећени иначе добијао од погинулог да је овај остао у животу (Закон о облигационим односима, 1978, чл. 194).

У случају да је штетник проузроковао тјелесну повреду оштећеном или му нарушио здравље, обавезан му је накнадити трошкове лијечење и с тим повезане трошкове као и изгубљену зараду због неспособности за рад за вријеме док лијечење траје. Штетник ће бити дужан плаћати оштећеном у овом случају новчану ренту ако је дошло до потпуне или дјелимичне неспособности за рад и посљедично томе до губитка зараде, односно уколико су потпуно искључене или смањене могућности његовог даљег напредовања и развијања (Закон о облигационим односима, 1978, чл. 195).

Када је у питању накнада нематеријалне штете, она се може остварити у два облика:

- 1) неновчаном и
- 2) новчаном.

Неновчани облик накнаде нематеријалне дефинисан је у одредби чл. 199 Закона о облигационим односима. У случају да је штетник повриједио права личности оштећеног, суд може наредити, на трошак штетника, објављивање пресуде, односно исправке, повлачење изјаве или предузимање неке друге радње којом се постиже иста сврха која се постиже накнадом. Посљедњим („суд може наре-

дिति што друго чиме се може остварити сврха која се постиже накнадом”) се оставља одређени простор суду да донесе одлуку за коју сматра да ће на најбољи могући начин представљати сатисфакцију за оштећеног. Циљ неновчане накнаде нематеријалне штете јесте успостављање психичке равнотеже оштећеног која је повредом нарушена. Имајући у виду да је свака особа посебна, начин неновчане накнаде нематеријалне штете се не може генерализовати, а овом конструкцијом суду се даје могућност да штетнику нареди и нешто друго што ће довести до остварења исте оне сврхе која би се постигла и накнадом. Дакле, неновчани облик накнаде нематеријалне штете се остварује на следеће начине:

- објављивањем судске пресуде којом је утврђена повреда права личности,
- објављивањем исправке штетникове изјаве којом је учињена повреда права личности,
- повлачење штетникове изјаве којом је учињена повреда права личности,
- предузимање неке друге радње којом се постиже сврха каква се постиже накнадом, као нпр. јавно извињење, покајање и сл.

Одредбом чланова 200–203 Закона о облигационим односима дефинисана је новчана накнада нематеријалне штете. У том смислу, новчана накнада нематеријалне штете се може досудити за:

- а) претрпљене физичке болове,
- б) претрпљене душевне болове због умањења животне активности,
- ц) претрпљене душевне болове због наружености,
- д) претрпљене душевне болове због повреде угледа и части,
- е) претрпљене душевне болове због повреде слободе,
- ф) претрпљене душевне болове због повреде права личности,
- г) претрпљене душевне болове због због смрти блиског лица,
- х) претрпљене душевне болове због тешког инвалидитета блиског лица, и
- и) претрпљене душевне болове због кривичног дјела против сполоног интегритета, достојанства личности или морала.

Видови накнаде нематеријалне штете набројани у Закону о облигационим односима представљају *numerus clausus* и накнада штете се може остварити само у случају повреде која је проузроковала случајеве који су таксативно наведени у закону, а не за неке друге случајеве. Приликом досуђивања новчане накнаде нематеријалне штете суд ће испитати све околности случаја, а нарочито јачину болова и страха и њихово трајање. Суд је дужан водити рачуна о значају повријеђеног добра и циљу којем служи накнада, те да се накнадом не погодује тежњама које нису спојиве са њеном природом и друштвеном сврхом (Закон о облигационим односима, 1978, чл. 200).

Генерална сврха новчане накнаде нематеријалне штете је новчана сатисфакција оштећеног, односно омогућавање оштећеном прибављања извјесног задовољства у животу, којим ће се ублажити његова патња, односно успостављање, дјелимично или у цијелости психичке равнотеже, која је нарушена или изгубљена због повреде.³

³ Пресуда ВС Војводине, Гж. бр. 470/69 од 26. 3. 1970. године.

2. 2. Закон о осигурању од одговорности за моторна возила и остале одредбе о обавезном осигурању од одговорности

Закон о осигурању од одговорности за моторна возила и остале одредбе о обавезном осигурању од одговорности ФБиХ, као *lex specialis*, је регулисао осигурање од одговорности за моторна возила, остала обавезна осигурања од одговорности, оснивање и овласти Заштитног фонда Федерације Босне и Херцеговине и прекршајне казне за особе које поступају супротно одредбама овога Закона у Федерацији Босне и Херцеговине. Закон о осигурању од аутоодговорности ФБиХ је престао да важи⁴ ступањем на снагу Закона о обавезним осигурањима у саобраћају ФБиХ (у даљем тексту: ЗООС ФБИХ).

У Републици Српској је вриједио Закон о осигурању од одговорности за моторна возила и осталим обавезним осигурањима од одговорности, који је престао да важи⁵ ступањем на снагу Закона о обавезним осигурањима у саобраћају РС (у даљем тексту: ЗООС РС).

Закон у ФБиХ је регулисао квалитативни и квантитавни опсег покрића, рокове за измирење одштетних захтјева и предвиђао могућност директног подношења тужбе од стране оштећеног лица према одговорном друштву за осигурање.

2. 3. Оријентациони критерији

Приликом одмјеравања висине накнаде нематеријалне штете, оно што је помагало судијама у свим парничним поступцима и свим степенима суђења су били оријентациони критерији. Ради се о документу који је усвојен од стране Грађанског одјељења Врховног суда ФБиХ на сједници одржаној дана 20. 2. 2006. године а њихов пуни назив је гласио Оријентациони критерији и износи за утврђивање висине правичне новчане накнаде нематеријалне штете. Ови критерији су донесени ради уједначавања примјене одредбе чл. 200 Закона о облигационим односима и никако не представљају математичку формулу за израчунавање припадајуће накнаде штете.⁶ Критерији се примјењују у свим парничним поступцима за накнаду нематеријалне штете у свим степенима суђења. Приликом одмјеравања висине накнаде потребно је узети у обзир све околности конкретног случаја. Оријентациони критерији су измијењени незнатно на сједници Грађанског одјељења Врховног суда ФБиХ одржаној 27. 1. 2016. године.

У Републици Српској, на панелу за уједначавање судске праксе из грађанске области, одржаном 29. 10. 2015. године донијети су оријентациони критеријуми

⁴ Закон о обавезним осигурањима у саобраћају ФБиХ, чл. 80.

⁵ Закон о обавезним осигурањима у саобраћају РС, чл. 72.

⁶ Пресуда Врховног суда ФБиХ, бр. 30 0 П 005883 10 Рев од 8. 9. 2011. године: „Оријентациони критерији Врховног суда ФБиХ нису математичка формула која пуким аутоматизмом служи за утврђивање и израчунавање правичне новчане накнаде, јер одлучивање о износу нематеријалне штете јесте суђење у којем се примјењује правни стандард правичности при одмјеравању новчане одштете.”

за утврђивање висина правичне новчане накнаде за законом прописане видове нематеријане штете⁷, док у Брчко Дистрикту Босне и Херцеговине, на сједници Грађанско-привредно-управног одјељења Апелационог суда дистрикта Босне и Херцеговине, одржаној дана 1. 4. 2016. године, а на основу закључака Панела из грађанске области одржаног 29. 10. 2015. године усвојени су Оријентациони критерији за утврђивање правичне накнаде нематеријалне штете.⁸

Анализом три документа може се закључити да су потпуно унифицирани у погледу накнаде нематеријалне штете на име претрпљених физичких болова, на име претрпљеног страха, док мање разлике постоје у односу на досуђивање накнаде штете за претрпљене душевне болове због умањења опће животне активности и претрпљене душевне болове због наружености.

Поред тога што садрже исте одредбе у односу на износ накнаде на име претрпљених физичких болова и страха, оно што је заједничко оријентационим критеријима који вриједи на територији Босне и Херцеговине јесте да никако не представљају и не би требало да представљају формулу за израчунавање висине накнаде нематеријалне штете и да суд у сваком појединачном случају треба да одмјери висину накнаде цијенећи све околности конкретног случаја (Ђокић, Мартиновић, Малета, 2020, 147).

3. ЗАКОНСКИ ОКВИРНИ КРИТЕРИЈИ ЗА УТВРЂИВАЊЕ ВИСИНЕ ОДШТЕТЕ

3. 1. Уопште

Још доношењем Закона о облигационим односима 1978. године у постојећи правни поредак уведен тзв. субјективни концепт нематеријалне штете. Овај концепт подразумијева да се под појмом нематеријалне штете подразумијева доношење другом физичког или психичког бола и страха (Лазич, 2022, 33). Закон о облигационим односима у члановима 157, 199 и 200, ст. 1 спомиње право личности у контексту права на накнаду нематеријалне штете, међутим дефиниција појма нематеријалне штете из чл. 155 закона не садржи исто. Право личности се у свом пуном сјају појавило у другој половини 20. вијека. Сваки човјек је носитељ права личности, али носитељи овог права су и правне особе. Радоловић тврди да постоји изравна веза између права личности и нематеријалне штете. Наиме, када се говори о праву особности потребно је дефинисати шта је то објект заштите овог права. Објект заштите права особности јесте особност човјека. Дакле, објект заштите није човјек, него његова особност. Управо због овог врло апстрактног објекта заштите постојале су дилеме у судској пракси које су резултирале различитим приступима (Радоловић, 2006, 129–170).

De lege ferenda нематеријалну штету би требало изричито повезати са правима личности, будући да је суштина нематеријалне штете заправо повреда тих права. Наиме, нематеријална штете се састоји у повреди права личности, па би

⁷ Доступно на: <https://vsud-rs.pravosudje.ba/vstvfo-api/vijest/download/45082>, 10. 1. 2023.

⁸ Доступно на: <https://portalf01.pravosudje.ba/vstvfo-api/vijest/download/33498>, 10. 1. 2023.

право на накнаду штете требало имати свако лице коме је повреда учињена, без обзира да ли се ради о физичком или правном лицу, када суд оцијени да околности конкретног случаја и тежина повреде оправдавају досуђивање. Нови објективни концепт нематеријалне штете би представљао велики изазов за судије и судску праксу, будући да се права личности развијају великом брзином, а данас им се све више и више даје на значају. На тај начин судови би својим одлукама стварали свијест о обавези поштовања туђих права личности, што захтијева врло студиозан и суптилан приступ уз кориштење знања из медицине, психологије, социологије и других наука, јер се ради о задирању у нечију личност.

ЗООС ФБиХ који се наслања на субјективни концепт нематеријалне штете, ступањем на снагу, уноси значајну новину у правни поредак законским регулирањем оквирних критерија за утврђивање висине одштете. Оквирни критерији се односе на регулисање новчане накнаде за материјалну и нематеријалну штету, а постојање повреде тјелесног и психичког интегритета или смрти неке особе представља основу за досуђивање (ЗООС ФБиХ, 2020, чл. 29).

Оквирни критерији су регулисани у свега 16 чланова у ЗООС ФБиХ, тачније чл. 29–44, од чега се седам чланова односи на материјалну, а осам на нематеријалну штету. Интенција законодавца је била да се нормирањем оваквих критерија спријече различита тумачења судске праксе појединих одредаба Закона о облигационим односима, која су доводила до неједнаког третмана трећих оштећених особа.

3. 2. Материјална штета

Када је у питању материјална штета, ЗООС ФБиХ даје јасну дефиницију материјалне штете, потом таксативно набраја шта она обухвата, а онда се прецизније разрађују услови за остваривање сваког вида материјалне штете. Материјална штета се може појавити као посљедица смрти, тјелесне повреде или оштећења здравља неке особе и обухвата сву ону штету коју је та особа имала због повреде, односно блиски сродник због смрти блиског сродника (ЗООС ФБиХ, 2020, чл. 30, ст. 1). Сходно закону, видови материјалне штете су:

- а) трошкови лијечења и рехабилитације,
- б) изгубљена зарада за вријеме привремене спријечености за рад,
- ц) изгубљена зарада у случају трајне дјеломичне или потпуне неспособности за рад,
- д) накнада за изгубљено издржавање (новчана рента),
- е) трошкови погребана,
- ф) трошкови туђе његе и помоћи.

Трошкови лијечења и рехабилитације, како им само име говори, су трошкови који су настали у поступку лијечења и рехабилитације оштећене особе у оквиру одређене здравствене установе или неком другом облику здравствене службе (приватна пракса). Овдје закон прави искорак и омогућава досуђивање трошкова који су настали у другом облику здравствене службе, а не само у оквиру здравствене установе, чиме је побољшан положај трећих оштећених особа (ЗООС

ФБИХ, 2020, чл. 31). Надаље, закон прецизно наводи у којој висини се признају предње наведени трошкови, а то су стварни трошкови лијечења и рехабилитације и то на темељу рачуна здравствене установе уз приложен извод о пруженим здравственим услугама. Поред овога, могуће је да настану и неки други трошкови, али се они признају на темељу медицинске документације коју је обавезна водити здравствена установа или приватна пракса. Посљедњи услов који се тражи да би овакви трошкови били признати и досуђени јесте да су били нужни и неопходни. Овакву оћену би, у судском поступку, могао дати вјештак одговарајуће струке, након анализе свих околности случаја. Дакле, трошкови лијечења и рехабилитације се признају под сљедећим условима:

а) да су настали у поступку лијечења и рехабилитације повријеђеног, а не послије,

б) да су настали у здравственој установи или другом облику здравствене службе (приватна пракса),

ц) да се ради о стварним трошковима, на темељу рачуна уз извод о пруженим здравственим услугама, а не о фиктивним рачунима,

д) да су трошкови били нужни и неопходни.

Закон децидно наводи када оштећени нема право на накнаду трошкова лијечења и то онда када оно није знанствено доказано, односно уколико представља експериментални облик лијечења (ЗООС ФБИХ, 2020, чл. 31, ст. 3).

Други вид материјалне штете који може остварити оштећени јесте накнада изгубљене зараде за вријеме привремене спријечености за рад. Ради се о накнади оштећеном за вријеме лијечења или боловања када није био способан обављати своје редовне радне обавезе из радног односа или изван радног односа, у складу са законским и подзаконским прописима, па услијед тога није остварио зараду коју би иначе остварио да није претрпио штету у виду тјелесне озљеде која је проузроковала привремену спријеченост за рад. Висина накнаде штете по овом основу представља разлику између накнаде зараде коју је повријеђени имао током привремене спријечености за рад и зараде коју би остварио према редовном току ствари да није било штетног догађаја, који је довео до штете. Овај вид накнаде материјалне штете се досуђује у једнократном новчаном износу (ЗООС ФБиХ, 2020, члан 32).

Наредни вид накнаде материјалне штете који припада оштећеном је накнада на име изгубљене зараде због трајне дјелимичне или потпуне неспособности за рад. Ради се о изгубљеној заради у складу са законским и подзаконским прописима која настаје у моменту окончања лијечења до момента док та неспособност траје. Висина накнаде штете у случају трајне дјелимичне неспособности за рад одређује се према његовој заради прије и послије повређивања. Односно, висина накнаде штете према овом основу представља разлику зараде коју је оштећени остваривао прије повређивања и зараде коју остварује након повређивања. За разлику од накнаде изгубљене зараде за вријеме привремене спријечености за рад која је досуђује у једнократном новчаном износу, овај вид накнаде материјалне штете се одмјерава у виду мјесечне новчане ренте. Уколико су потребе оштећеног, због повреде, трајно повећане или су уништене, односно смањење могућности

његовог напредовања и даљег развијања, накнада штете у виду мјесечне новчане ренте се увећава за накнаду за наведену штету (ЗООС ФБиХ, 2020, члан 33).

Закон као вид накнаде материјалне штете оштећеној особи признаје и накнаду за изгубљено издржавање. Овај вид накнаде припада сљедећим категоријама особа:

- а) особи коју је погинули у саобраћајној несрећи издржавао
- б) особи коју је погинули у саобраћајној несрећи редовно помагао,
- ц) особи која је по закону имала право захтијевати издржавање од погинулог.

Износ накнаде штете на име изгубљеног издржавања се одређује и исплаћује у виду мјесечне новчане ренте. Закон одређује горњу границу овог вида накнаде материјалне штете и он не може бити већи од онога што би оштећена особа добивала од погинулог да је у животу или ако након смрти од особе од које је издржаван или редовно помаган не добива исти износ од неког другог на темељу пензијских права (ЗООС ФБиХ, 2020, чл. 34). Једном досуђен износ накнаде штете је промјењива категорија, па постоји могућност њеног повећања, смањења или пак потпуног укидања, уколико се промијене околности које су постојале у вријеме доношења одлуке о овом праву (Вуковић, 1956, 264).

ЗООС ФБиХ признаје оштећеном и право на накнаду трошкова упоа. Да би оштећени остварио право на накнаду потребно је да се ради о трошковима који су неходни и у складу са обичајима мјеста у којем се упок обавља. Висина накнаде штете по овом основу се досуђује у висини стварних трошкова а на темељу рачуна, појединачно за сваку врсту трошкова. Износ накнаде штете не може бити већи од просјечних цијена за сваку врсту трошка према мјесту гдје се упок обавља. Закон је под категоријом трошкова упоа регулисао још једну врсту трошкова повезану с њима, а то су трошкови лијечења умрлог. Да би оштећени остварио ову врсту трошкова битно је вријеме настанка трошкова, а оно се односи на раздобље од повређивања до смрти умрлог, у случају када смрт није наступила одмах, него у одређеном временском периоду након штетног догађаја и задобијених тјелесних повреда (ЗООС ФБиХ, 2020, члан 35).

Посљедњи вид материјалне штете који припада оштећеном јесу трошкови на име туђе његе и / или помоћи. Везници (и / или) у наслову овог члана нам говоре о томе да се овдје може радити о сљедећим комбинацијама на име овог вида накнада штете, а то су:

1. трошкови туђе његе,
2. трошкови туђе помоћи, и
3. трошкови туђе његе и помоћи.

Без обзира о којој се комбинацији радило, ријеч је о материјалним трошковима које је имала оштећена особа ради задовољења основних биолошких потреба (попут узимања хране, облачења, обављања редовних физиолошких потреба, кретања са помагалима или без њих, особна хигијена и слично), које није могла сама задовољити услјед задобијених повреда. Висина накнаде штете се досуђује према стварно учињеним трошковима на основу времена и обима туђе његе и/или помоћи која је пружена оштећеној особи. Туђу његу и помоћ, поред чланова породице, могу пружати и стручне особе (медицински радници), стога им закон

посвећује посебну пажњу. Наиме, уколико овакве особе пружају туђу његу и / или помоћ изван обима који је признат на терет Завода здравственог осигурања и ре-осигурања Федерације Босне и Херцеговине или неке друге институције сличног карактера, висина накнаде се ограничава на стварни износ трошкова, при чему се ограничава на просјечну нето зараду здравствених радника одговарајуће стручне спреме који обављају ову врсту послова у мјесту пружања туђе његе и помоћи. Предвиђена је и могућност снижења накнаде штете у случају да оштећена особа остварује одређена примања од надлежних органа на темељу прописа о социјалној заштити, у којем случају се износ смањује за износ примања које оштећена особа остварује. Значајно је то што закон предвиђа да ће се накнада смањити и у оним случајевима када је оштећена особа имала право, на темељу прописа, да поднесе захтјев за остваривање одређених примања у контексту социјалне заштите, али то није учинила. Накнада штете по овом основу се одређује у облику мјесечне новчане ренте, а као и код накнаде материјалне штете на име изгубљене зараде због трајне дјелимичне или потпуне неспособности за рад постоји могућност њеног смањења, повећања или потпуног укидања, ако дође до промјене околности које су цијењене приликом признавања права (ЗООС ФБиХ, 2020, чл. 36).

3. 3. Нематеријална штета

Одредбом члана 155 Закона о облигационим односима дата је дефиниција штете из које произилази да су правно признати облици нематеријалне штете само они одређени законом (Петровић, 1990, 73). Новчана накнада нематеријалне штете је прописана одредбом чл. 200 Закона о облигационим односима. Такођер, одредбом чл. 37, ст. 1 ЗООС ФБиХ је прописано да се нематеријална штета надокнађује неовисно о накнади материјалне штете. У Закону о облигационим односима и другим законима, видови накнаде нематеријалне штете су таксативно наведени, што значи да се новчана накнада нематеријалне штете може досудити само за оне видове који су наведени у закону, али не и за неке друге. Поред тога, ЗООС ФБиХ прописује видове нематеријалне штете, а то су сви претходно набројани без претрпљених душевних болова због повреде угледа, части, слободе или права личности и због кривичног дјела против достојанства личности и морала.

- а) физички болови,
- б) душевни болови због умањења животне активности,
- ц) претрпљени страх,
- д) душевна бол због наружености,
- е) душевна бол због смрти блиског лица, и
- ф) душевна бол због нарочито тешког инвалидитета блиског лица.

ЗООС ФБиХ доноси значајне промјене у области осигурања од аутоодговорности у циљу прилагођавања нашег законодавног оквира правима и стандардима из Споразума о стабилизацији и придруживању с ЕУ. Посебно значајна новина закона јесте нови приступ и уређење права на накнаду нематеријалне штете, што утиче на додатни ниво заштите права оштећеника. Оно што овај закон чини

јединственим у регији јесте увођење јасно одређених износа за накнаду нематеријалне штете, што има за посљедицу да сва оштећена лица имају могућност провјеравања да ли достављена образложена понуда друштва за осигурање има утемељење у закону (Лазић, 2022, 161).

Физички бол је субјективни осјећај који се јавља код повријеђене особе моментом повређивања и траје до окончања лијечења (ЗООС ФБиХ, 2020, чл. 38, ст. 1). Односно, бол је осјећај субјективног карактера који се јавља код свјесног човјека који има здрави организам у случају нарушавања тјелесног интегритета (Петровић, 1986, 63). Најједноставнија дефиниција бола јесте та да је бол све оно што пацијент каже да боли (McCaffery, 1968). Физички болови се могу класифицирати у три групе: јаки, средњи и слаби.

Приликом одређивања о којој групи физичких болова се ради потребно је узети у обзир њихову јачину и трајање као, све нелагодности које су се појавиле током лијечења оштећеног лица, опће здравствено стање повријеђеног, врсту повреде и евентуално умањење болова кроз кориштење одређених лекова и терапије. Нелагодности повезане са лијечењем се могу односити на хоспитализацију, везаност за кревет, несвјестицу, имобилизације или фиксације, број операција, инфузију, трансфузију, инфекције, преврћање рана, шавове, кориштење инвалидских колича, трајање рехабилитације, физиотерапија, посјећивање амбуланте или болнице и слично.⁹ Каснији болови који настану досуђују се у оквиру претрпљених душевних болова због умањења опће животне активности. Такође, приликом класификације физичких болова полазиће се од Евалуацијске таблице боли, тзв. Јулијанова лествица. Према овој лествици болови су рангирани на следећи начин:

1. минимална бол,
2. врло лагана бол,
3. лагана бол,
4. средња бол,
5. озбиљна бол,
6. врло озбиљна бол, и
7. изнимно озбиљна бол.

Висина накнаде за физичке болове се утврђује по данима, одређена је ЗООС ФБиХ и Оријентационим критеријима ФБиХ и износи:

- а) за јаке болове – 70,00 КМ,
- б) за средње болове – 40,00 КМ,
- ц) за слабе болове – 10,00 КМ (ЗООС ФБиХ, 2020, чл. 38, ст. 3).

Уколико се након окончања лијечења повријеђеног установи да тјелесна повреда није проузроковала умањење опће животне активности, ЗООС ФБиХ је одредио максимални износ накнаде штете који се по овом основу може остварити, а то је износ од 800,00 КМ (ЗООС ФБиХ, 2020, чл. 38, ст. 4).

⁹ Суд је досудио тужитељици, између осталог, накнаду штете на име претрпљених физичких болова у износу од 8.500,00 КМ због посљедица које је задобила (укоченост лијеве шаке са атрофичним промјенама), посебно имајући у виду јачину физичких болова и њихово трајање кроз 14 мјесеци болничког лијечења и 5 операција, а уважавајући и чињеницу да се ради о младој особи која је у вријеме повреде имала 22 године живота (пресуда ВС ФБиХ, бр. Рев-609/05 од 18. 5. 2006. године).

Када је у питању други вид накнаде нематеријалне штете – страх, потребно је истакнути да не постоји јединствена дефиниција страха, али се он може дефинисати као осјећај који је нека особа доживјела, односно претрпјела, а може се манифестирати у моменту повређивања или након повређивања. Особа трпи страх када јој је угрожен живот, тјелесни интегритет или здравље (Каладић, 2002, 32). Страх који се испољава у моменту повређивања може бити страх за живот или страх за тјелесни интегритет, а онај који се испољава након повређивања веже се страх за исход оздрављења.

Висина новчане накнаде за претрпљени страх се утврђује по данима, одређена је ЗООС ФБиХ и Оријентационим критеријима ФБиХ и износи:

- а) за страх веома јаког интензитета – 70,00 КМ,
- б) за страх јаког интензитета – 40,00 КМ,
- ц) за страх средњег интензитета – 30,00 КМ, и
- д) за страх слабог интензитета – 5,00 КМ.

Уколико се након окончања лијечења повријеђеног установи да тјелесна повреда није проузроковала умањење опће животне активности, ЗООС ФБиХ је одредио максимални износ накнаде штете који се по овом основу може остварити, а то је износ од 400,00 КМ (ЗООС ФБиХ, 2020, чл. 39, ст. 3 и 4).

Душевни болови због умањења животне активности настају као посљедица тјелесне повреде оштећеног (Петровић, 2004, 161; Медић, 2005, 103–114). Опћа животна активност би се најједноставније могла дефинисати као способност човјека да задовољава своје потребе (Зечевих и др., 2006, 288–289). Умањење опће животне активности је вид нематеријалне штете који обухвата сва ограничења животних активности оштећене особе која су трајне природе. Може се манифестирати у два облика, и то у немогућности или смањеној могућности функционисања организма оштећене особе у погледу његових психомоторних, тјелесних и когнитивних функција..

Основни критерији приликом одмјеравања накнаде штете јесу околности случаја, односно степен инвалидитета и јачина и трајање болова. Такођер, суд ће водити рачуна и о значају повријеђеног добра и циљу коме служи накнада, као и да се њоме не погодује тежњама које нису спојиве са њеном природом и друштвеном сврхом. За разлику од Оријентационих критерија ФБиХ према којима се висина новчане накнаде одређује само према постотку умањења опће животне активности, према ЗООС ФБиХ она се одређује према постотку умањења опће животне активности и према годинама живота на дан настанка штетног догађаја. Закон то чини на начин да врши градацију постотака на исти начин као и Оријентациони критерији (до 25%, од 25 до 40%, од 40 до 60%, од 60 до 80% и од 80 до 100%), а у оквиру сваког постотка прави се разлика у односу на године живота оштећеног, које се сврставају у четири категорије. Прву групу чине особе до 20 година живота, другу особе од 20 до 35 година живота, трећу особе од 35 до 55 година живота и четврту групу чине особе преко 55 година живота.

Наруженост се може дефинисати као промјена на горе дотадашњег вањског изгледа или склада тијела односно дијела тијела оштећеног лица и/или нарушавање неке тјелесне функције (ЗООС ФБиХ, 2020, чл. 41, ст. 1). Закон о облигацио-

ним односима користи термин наруженост, премда се у пракси поред овог термина користе и нагрђење, унакаженост, козметички дефект, естетско оштећење и слично (Костић, 2001, 62).

За разлику од Оријентационих критерија ФБиХ према којима се висина новчане накнаде одређује само према степену наружености, према ЗООС ФБиХ она се одређује према степену наружености и према годинама живота на дан настанка штетног догађаја. Закон то чини на начин да врши степеновање наружености на исти начин као и Оријентациони критерији (наруженост изразито јаког степена, наруженост јаког, средњег и лаког степена, при чему се последња три степенају унутар себе на ону која је врло уочљива трећим особама и ону која је уочљива само понекад), а у оквиру сваког степена прави се разлика у односу на године живота оштећеног, које се сврставају у четири категорије. Прву групу чине особе до 20 година живота, другу особе од 20 до 35 година живота, трећу особе од 35 до 55 година живота и четврту групу чине особе преко 55 година живота.

Услијед одређене штетне радње једно лице може изгубити живот, а у том случају постоје двије жртве такве радње, директна (непосредна) и индиректна (посредна) жртва. Прва жртва је лице које је изгубило живот, а друга су његови блиски сродници који трпе душевну бол због његове смрти (Бикић, 2010, 136–137). Душевни болови због смрти блиског сродника се манифестују у субјективном осјећају, односно патњи коју трпи оштећени због губитка блиског сродника. Круг лица који имају право на накнаду нематеријалне штете по овом основу није био увијек исти. До доношења ЗОО, ово право се признавало члановима уже породице, у коју су судови убрајали брачног партнера, дјецу и родитеље, док је судска пракса у односу на браћу и сестре умрлог била различита. Ванбрачни партнер у почетку није могао остварити права по овом основу, да би му то право у каснијим годинама било признато, уколико је између њега и умрлог постојала трајнија заједница живота. ЗОО у чл. 201 и ЗООС ФБиХ у чл. 42 прецизно утврђују круг лица који имају право на накнаду штете на име претрпљених душевних болова због смрти блиског сродника: брачни партнер, дјеца, родитељи, ванбрачни партнер, браћа и сестре.

Висина накнаде за душевне болове због смрти блиског сродника одређена је ЗООС ФБиХ и Оријентационим критеријима ФБиХ према степену сродства и износи:

- а) у случају смрти брачног и ванбрачног партнера – 20.000,00 КМ,
- б) у случају смрти дјетета – 20.000,00 КМ,
- ц) у случају губитка плода родитељима – 7.000,00 КМ,
- д) у случају смрти родитеља – 20.000,00 КМ,
- е) у случају смрти брата или сестре – 7.000,00 КМ, и
- ф) у случају смрти родитеља насцитурусу – 20.000,00 КМ.

Као посљедица одређене штетне радње једно лице може остати тешки инвалид. Тешке тјелесне повреде доводе до трајних посљедица које утичу на опште функције организма одређеног лица у ћелини (Медић et al. 2017, 77). Прије доношења ЗОО тешки инвалидитет блиске особе, који доводи до душевних болова његових блиских сродника није био основ за досуђивање новчане накнаде нема-

теријалне штете. Тако је у једном случају суд навео да се на основу имовинских правних правила накнада штете може досудити члановима уже породице само у случају смрти блиског сродника, али не и његовог тежег инвалидитета.¹⁰ Након доношења ЗОО то се промијенило јер је ЗОО прецизно одредио да је нарочито тешки инвалидитет вид нематеријалне штете и основ за накнаду штете. ЗОО у чл. 201 и ЗООС ФБиХ у чл. 42 прецизно утврђују круг лица који имају право на накнаду штете на име претрпљених душевних болова због нарочито тешког инвалидитета блиске особе: брачни партнер, дјеца, родитељи и ванбрачни партнер. За разлику од ЗОО који не дефинише нарочито тешки инвалидитет, ЗООС ФБиХ садржи његову дефиницију. Нарочито тешки инвалидитет је инвалидитет одређене особе код које је утврђен проценат умањења опће животне активности 70% или више (ЗООС ФБиХ, 2020, чл. 43, ст. 5). Такво стање подразумијева тешке тјелесне повреде оштећеног које изазивају сажаљење околине, због чега блиски сродници трпе душевне болове. Дакле, потребно је да постоји нарочито тешки инвалидитет, а не само тешки инвалидитет оштећеног.

Висина накнаде за душевне болове због нарочито тешког инвалидитета блиске особе одређена је ЗООС ФБиХ у чл. 43, ст. 6 и Оријентационим критеријима ФБиХ према степену сродства и износи:

а) у случају нарочито тешког инвалидитета брачног и ванбрачног партнера и дјетета – 20.000,00 КМ,

б) у случају нарочито тешког инвалидитета родитеља:

1) дјетету које се налази на одгоју и издржавању код родитеља – 20.000,00 КМ,

2) дјетету – 12.000,00 КМ.

3. 3. Примјена критерија и адекватност назива

Законским нормирањем оквирних критерија за утврђивање висине одштете покушава се трасирати пут остваривању принципа једнакости и равноправности оштећених особа у контексту остваривања права на накнаду штете уз поштивање специфичних околности сваког појединог случаја. Произвољно и субјективно поступање би требало бити потпуно напуштено децидним примјењивањем критерија. Као што је објашњено у претходним редовима, критерији дају јасне дефиниције видова материјалне и нематеријалне штете, услове под којима се остварује накнада па чак и децидне новчане износе. Такођер, прописивање наведених критерија омогућава свим заинтересираним лицима да објективно новчано вреднују накнаду штете услијед претрпљених повреда што доприноси транспарентнијем поступању како осигуравајућих друштава, тако и судова који одлучују о захтјевима за накнаду штете.

Аутори постављају питање да ли је назив оквирни критерији адекватан? Зашто? Ово питање се поставља с обзиром на чињеницу да су оквирни критерији (раније оријентациони) сада озакоњени и као такви представљају когентне законске норме које се имају примјењивати. Оријентациони критерији у ФБиХ, РС и БДБиХ нису представљали формулу за израчунавање правичне новчане

¹⁰ Пресуда ВС Југославије, Рев. бр. 298/68 од 21. 10. 1969. године.

накнаде штете, већ је било потребно сагледати све околности конкретног случаја и на темељу тога донијети одлуку о висини накнаде штете. Закон нормирајући сада оквирне критерије не даје слободни маневарски простор онима који доносе одлуку о висини накнаде већ постоји њихова обавеза да примјене законске норме онако како оне гласе. Примјера ради, прије доношења ЗООС ФБиХ, трошкови укопа, као вид материјалне штете, су се досуђивали на основу одредаба Закона о облигационим односима, при чему је закон одређивао само да оштећеном припада право на накнаду штете на име трошкова погребња, без било каквих детаљнијих одредаба. Судови су различито поступали, неки од њих су тражили као доказ рачуне за пружене погребне услуге, па на основу тога одмјеравали висину накнаде, док су други досуђивали накнаду без обзира на материјалне доказе. Ступањем на снагу ЗООС ФБиХ, децидно је одређено да се трошкови укопа признају у висини стварно учињених трошкова на темељу рачуна за сваку врсту трошка, али највише до висине просјечних цијена за сваку врсту трошка. Много је таквих примјера у закону. Стога, на овом мјесту оправдано је отворити расправу о адекватности назива имајући у виду њихов когентни карактер.

4. ЗАКЉУЧАК

Правни основ за одмјеравање висине накнаде штете из основа осигурања власника возила од одговорности за штете причињене трећим особама прије ступања на снагу ЗООС ФБиХ су представљале релевантне одредбе Закона о облигационим односима, Закона о осигурању од одговорности за моторна возила и остале одредбе о обавезном осигурању од одговорности и одговарајуће одредбе Закона о осигурању имовине и лица. Уз предње наведене прописе, када је у питању накнада нематеријалне штете, примјењивали су се оријентациони критерији и износи за утврђивање висине правичне новчане накнаде нематеријалне штете.

Ступањем на снагу, ЗООС ФБиХ доноси значајне новине у правни поредак законским регулирањем оквирних критерија за утврђивање висине одштете. Оквирни критерији се односе на регулисање основе за новчану накнаду на име материјалне и нематеријалне штете, а постојање повреде тјелесног и психичког интегритета или смрти неке особе представља основу за досуђивање накнаде.

Оквирни критерији су регулисани у 16 чланова у закону, тачније члановима 29–44, од чега се седам чланова односи на материјалну, а осам на нематеријалну штету. Интенција законодавца је била да се нормирањем оваквих критерија спријече различита тумачења судске праксе појединих одредаба Закона о облигационим односима, која су доводила до неједнаког третмана трећих оштећених особа.

Досљедњом примјеном оквирних критерија из закона без сумње ће се осигурати објективно поступање друштава за осигурање и судова, а спријечити арбитрарност. Интенција законодавца у том смислу је била да се оквирним критеријима оствари принцип једнакости и равноправности оштећених особа у погледу остваривања права на накнаду штете, свакако уз поштивање околности сваког појединог случаја. Оквирни критериј дају јасне дефиниције појединих видова ма-

теријалне и нематеријалне штете, услове под којима се остварује накнада штете и прописује децидне новчане износе који припадају оштећеним особама.

Остаје отворено питање да ли је назив оквирни критерији адекватан. Ово с обзиром на чињеницу да су критерији своје мјесто нашли у закону и као такви се имају примјењивати онако како они гласе, а не представљају само оријентир судијама као што су то представљали оријентациони критерији који су донесени од стране највиших судских инстанци у БиХ.

Dr. sc. Vesna Lazic

University of Sarajevo, Faculty of Law, Sarajevo, Bosnia & Hercegovina

Prof. dr. Zinka Grbo

University of Sarajevo, Faculty of Law, Sarajevo, Bosnia & Hercegovina

Framework criteria for determining the amount of compensation from the Law on Compulsory Traffic Insurance of the Federation of Bosnia & Herzegovina

Scientific review paper

Summary

The relatively new Law on Compulsory Traffic Insurance in the FBiH brings the most significant innovation regarding the new approach and regulation of the right to compensation for material and non-material damage, which improves the level of protection of the rights of injured persons.

The subject of this paper is a detailed elaboration of the framework criteria for determining the amount of compensation in the framework of insurance of vehicle owners against liability for damages caused to third parties from the Law on Compulsory Insurance in Traffic of FBiH.

The paper provides an overview of the legal framework for realizing the right to compensation for damages that was valid before the entry into force of the law, as well as an exhaustive analysis of the legal framework criteria.

Furthermore, the authors deal with the significant issue of the adequacy of the title, bearing in mind that the criteria are now part of the Law and must be applied as such, and do not represent the framework in which the court should act.

Key words: compensation for damage, material damage, non-material damage, framework criteria, insurance

ЛИТЕРАТУРА (REFERENCES)

- Бикић, А. (2010). *Накнада штете*. Сарајево: Правни факултет Универзитета у Сарајеву.
- Ђокић, Ј., Мартиновић, Д., Малета, Н. (2020). Нови нормативни оквир накнаде штете из основе обвезнога осигурања од аутомобилске одговорности у Федерацији Босне и Херцеговине, *Mostariensia*, 24(2), 131–151.
- Каладић, И. (2002). Правична новчана накнада за страх, њезини облици и критерији за њено одмјеравање, *Право и порези*, бр. 9/02.
- Костић, Б. (2001). Накнада нематеријалне штете због унакажености, *Вјештак*, бр. 4/01.
- Лазић, В. (2022). *Накнада нематеријалне штете из основа осигурања од аутоодговорности*, докторска дисертација, Сарајево.
- McCaffery, M., (1968). *Nursing Practice Theories Related to Cognition, Bodily Pain and Man-Environment Interactions*. Los Angeles: University of California at LA Students Store.
- Медић, Д. Недић Д. Зивлак Радуловић, Н. (2017). *Накнада нематеријалне штете*. Бања Лука: Удружење правника Републике Српске.
- Медић, Д. (2005). Неки аспекти накнаде штете за душевне болове због умањења животне активности, Петровић, З. (уредник) у: *Накнада штете и осигурање* (103–114). Београд: Интермех.
- Оријентациони критерији и износи за утврђивање висине правичне новчане накнаде нематеријалне штете, доступни на: <https://www.bing.com/search?q=orijentacioni+kriteriji+vrhovnog+suda+fbih&cvid=c89df71e115b4a0f8a3f65c90e414d9c&aqs=edge.0.0j69i57j0l3j69i65.2210j0j4&FORM=ANAB01&PC=LCTS>, 19. 12. 2022.
- Оријентациони критерији за утврђивање правичне накнаде нематеријалне штете, доступни на: <https://portalfo1.pravosudje.ba/vstvfo-api/vijest/download/33498>, 19. 12. 2022.
- Оријентациони критеријуми за утврђивање висина правичне новчане накнаде за законом прописане видове нематеријалне штете, доступни на: <https://vsud-rs.pravosudje.ba/vstvfo-api/vijest/download/45082>, 26. 12. 2022.
- Петровић, З. (2004). Накнада нематеријалне штете за претрпљене душевне болове због умањења животне активности у: *Накнада штете и уговор о осигурању*. Нови Сад: Привредна академија.
- Петровић, З. М. (1986). *Осигурање моторних возила и накнада штете из саобраћајне незгоде*. Сарајево: НИРО Задругар.
- Петровић, З. М. (1990). *Накнада нематеријалне штете због повреде физичкој интелектуалној личности*. Сарајево: Новинско-издавачка организација, Службени лист СРБиХ.
- Радловић, А. (2006). Право особности у новом Закону о обвезним односима, *Зборник Правној факултета Свеучилишта у Ријеци*, 129–170.
- Вуковић, М. (1956). *Обвезно право*, књига I. Загреб: Школска књига.
- Закон о обвезним осигурањима у саобраћају ФБиХ, *Службене новине ФБиХ*, бр. 57/20 и 103/21.
- Закон о обвезним осигурањима у саобраћају РС, *Службени гласник Републике Српске*, бр. 82/15 и 78/20.
- Закон о облигационим односима, *Службени лист СФРЈ*, бр. 29/1978, 39/1985, 45/1989 - одлука УСЈ и 57/1989, *Службени лист РБиХ*, бр. 2/1992, 13/1993 и 13/1994 и *Службене новине ФБиХ*, бр. 29/2003 и 42/2011.
- Закон о осигурању имовине и лица, *Службене новине ФБиХ*, бр. 2/95 и 6/98.

Закон о осигурању од одговорности за моторна возила и остале одредбе о обвезном осигурању од одговорности ФБиХ, *Службене новине ФБиХ*, бр. 24/05.

Закон о осигурању од одговорности за моторна возила и осталим обавезним осигурањима од одговорности, *Службени гласник Републике Српске*, бр. 17/05, 64/06 и 12/09.

Зечевић, Д. и др. (2006). *Вјештачење у парничном поступку*, у: *Судска медицина и деонтологија*. Загреб: Медицинска наклада.